

Stand van zaken onderwijstijd

Oktober 2007

In juni 2007 heeft de VO-raad een uitgebreide vragenlijst over onderwijstijd naar zijn leden gestuurd. Aanleiding hiervoor waren de nieuwe norm en de nieuwe definitie van onderwijstijd zoals die met ingang van schooljaar 2006-2007 in de wet staan. Naar het praktijkonderwijs is niet apart gevraagd, daarover is net een onderzoek verschenen door het IVA (J. Vermaas e.a.). Omdat de nieuwe norm voor onderwijstijd pas bekend werd op een moment dat scholen de planning voor het schooljaar 2006-2007 al gemaakt hadden, heeft de VO-raad dat schooljaar steeds als een overgangsjaar beschouwd. Aan het einde van dat overgangsjaar vond de peiling naar met name geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd plaats. In de periode eind september tot begin oktober 2007 zijn nog vier rondetafelgesprekken gehouden met schoolleiders en bestuurders uit verschillende delen van het land. Deze gesprekken hadden als doel een aantal punten uit de vragenlijsten te concretiseren. De gegevens uit die gesprekken zijn hieronder als uitgebreidere uitwerking van de kwantitatieve gegevens uit de vragenlijst verwerkt.

De vragen naar de uren geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd zijn in totaal door 249 scholen (locaties) ingevuld, maar niet elke school heeft elke vraag hierover ingevuld. Ofwel omdat niet alle schooltypen aanwezig zijn, ofwel omdat de gegevens (nog) niet bekend zijn, ofwel omdat aan het drukke einde van het schooljaar de tijd voor verder invullen en uitzoeken ontbrak. In dat laatste geval zijn de wel ingevulde vragen wel meegenomen in de verwerking.

Onderwijstijd, terugblik

In het wetsvoorstel voor de onderbouw was oorspronkelijk sprake van een bandbreedte van 1000 tot 1134 uur onderwijstijd. Omdat lessen met 30 leerlingen en 1 docent gedurende 50 minuten in een lokaal niet meer de enige vorm van onderwijs zijn, werd daarbij ook het begrip onderwijstijd ingevoerd. De definitie hiervan luidt:

- begeleid onderwijs in door de school geprogrammeerde tijd,
- onder verantwoordelijkheid van bekwaam onderwijspersoneel en
- deel uitmakend van het voor alle leerlingen (in een bepaalde sector) verplichte programma.

Dit wetsvoorstel werd in de volle breedte door het onderwijsveld gesteund. Bij de behandeling van het voorstel in de Tweede Kamer werd echter een motie ingediend waarin sprake was van één harde norm van 1040 uur. Deze nieuwe, door de Kamer ingebrachte norm was gebaseerd op de oude norm van 1067 uur. Deze norm van 1067 uur – en daarmee ook die van 1040 uur – berust op een foutieve vertaling van een vroegere wet. In het verleden stond in het inrichtingsbesluit dat een school wekelijks 32 lessen van 50 minuten moest aanbieden. Er is toen simpel geredeneerd. Iedere leerling heeft 32 lessen keer 50 minuten. Er zijn 60 vakantiedagen (12 weken) dus heeft een leerling 40 weken les. Deze som leidt tot een totaal van 1066,6 uur. Bij deze berekening zijn echter dagen als Hemelvaartsdag, Tweede Paasdag en Koninginnedag helemaal vergeten. Door deze rekenfout was de oude norm op geen manier haalbaar en deze werd dus ook niet gehandhaafd. Bovendien heeft niet elk schooljaar 40 weken door de vakantiespreiding. Volgens een roulerend systeem hebben scholen in de verschillende vakantie regio's afwisselend als eerste, middelste of laatste hun zomervakantie. Wanneer scholen in een regio als eerste hun zomervakantie hebben beëindigd, terwijl ze het daaropvolgende schooljaar later vakantie hebben, is dat schooljaar dus relatief lang. Zo hebben scholen in het zuiden dit jaar ruim 39 weken les tegenover 37 weken (en 2 dagen) in het noorden. Toch moesten (en moeten) alle scholen evenveel onderwijstijd realiseren. Dit zelfs onder bedreiging met (financiële) sancties bij niet voldoen aan de norm.

Geplande onderwijstijd

In het onderzoek van de VO-raad is gevraagd naar de geprogrammeerde onderwijstijd voor de schooljaren 2005-2006 tot en met 2008-2009. Vooronderstelling hierbij was dat scholen niet van het ene op het andere jaar een substantiële verhoging kunnen realiseren, dus dat er sprake zou kunnen zijn van een ontwikkeling.

Uitgesplitst naar onderbouw, bovenbouw en examenjaar komen de volgende cijfers uit het onderzoek:

In de onderbouw vmbo wordt in 2005-2006 gemiddeld 1001 uur gepland:

2006-2007: 1024 uur

2007-2008: 1051 uur

2008-2009: 1052 uur

Voor de onderbouw havo/vwo is in 2005-2006 gemiddeld 1029 uur gepland:

2006-2007: 1039 uur

2007-2008: 1070 uur

2008-2009: 1077 uur

Voor de bovenbouw vmbo is de norm 1000 uur en wordt in 2005-2006 gemiddeld 996 uur gepland:

2006-2007: 1017 uur

2007-2008: 1027 uur

2008-2009: 1025 uur

Voor de bovenbouw havo/vwo is de norm 1000 uur en wordt in 2005-2006 gemiddeld 994 uur gepland:

2006-2007: 999 uur

2007-2008: 1033 uur

2008-2009: 1039 uur

In de examenjaren is de norm 700 uur in verband met een korter jaar. Daar liggen de gemiddelden in het vmbo als volgt:

2005-2006: 762 uur

2006-2007: 779 uur

2007-2008: 781 uur

2008-2009: 776 uur

In het havo/vwo ligt de gemiddelde programmering in 2005-2006 op 732 uur:

2006-2007: 732 uur

2007-2008: 746 uur

2008-2009: 745 uur

Er blijkt inderdaad sprake te zijn van een ontwikkeling, over de jaren is duidelijk een verhoging te zien in de geplande onderwijstijd.

Genomen maatregelen

Wat voor soort maatregelen nemen scholen om structureel meer onderwijstijd te kunnen realiseren? (n=249)

De overgrote meerderheid van de scholen gebruikt minder lesdagen voor de start van het schooljaar (78%) en vooral voor de afronding van het jaar (84%). Met name een zorgvuldige afronding van het schooljaar neemt meerdere dagen in beslag. In die afronding vinden niet alleen de besprekingen plaats waarin bepaald wordt wat de beste vervolgroute voor een leerling is. Ook een zorgvuldige toetsing van leerlingen – met voldoende mogelijkheid voor herkansing – vindt aan het einde van het schooljaar plaats.

69% Van de scholen kiest daarnaast voor meer lessen voor leerlingen. Dagen waarop leerlingen tot half 5 lessen volgen, komen regelmatig voor.

80% Van de scholen schrapt in vergader- en overlegmomenten voor docenten, en/of verschuift die naar het einde van de middag/begin van de avond.

In 66% van de scholen krijgen docenten minder tijd voor scholing en ontwikkeling in hun jaartaak omdat ze meer lessen moeten geven. In de ontwikkelmiddag die veel scholen voor

hun docenten hadden ingeroosterd konden docenten (al dan niet van verschillende vakken) bijvoorbeeld gezamenlijk projecten ontwikkelen, of afspraken maken over het moment en de manier waarop bepaalde begrippen of vaardigheden in de verschillende lessen aan bod komen. Omdat het reguliere lesrooster zo is ingericht dat docenten elkaar tijdens een lesdag eigenlijk niet treffen, hebben veel scholen een middag in het rooster waarop de lessen voor leerlingen ophouden na twee uur of half drie. Daarna is er voor docenten tijd om de rest van de middag gezamenlijk te werken aan het ontwikkelen van bijvoorbeeld vakoverstijgende projecten, een doorlopende leerlijn of lesmaterialen die aan een specifieke leerlingengroep zijn aangepast. Deze ingeroosterde ontwikkeltijd wordt op steeds meer scholen teruggedraaid om weer in te vullen met lessen. Structurele onderwijsverbetering, evaluatie en ontwikkeling van materialen en didactiek, zijn zonder dergelijke momenten niet mogelijk. Voor deze taken is het in het rooster mogelijk maken van samenwerking tussen verschillende (groepen) docenten een voorwaarde. Op basis van vrijwillige ontmoetingen tussen collega's in de avonduren valt geen structurele onderwijsontwikkeling te verwachten.

Waar wordt de verhoging van de onderwijstijd uit betaald?

Het grootste deel van deze maatregelen (73%) wordt betaald door te bezuinigen op niet-lesgevendende taken. Dat wil zeggen dat docenten minder tijd kunnen besteden aan afstemming tussen vakken, minder ruimte krijgen voor individuele leerlingbegeleiding (gericht op studievaardigheden of beroeps- en studieoriëntatie), dat minder docenten kunnen worden betrokken bij het vormgeven van onderwijsverbeteringen. Leraren kunnen niet zomaar meer lessen gaan geven, daar dient de MR (MedezeggenschapsRaad) bij betrokken te worden, en helemaal nieuwe lessen of projecten moeten wel eerst ontwikkeld worden. Voor het afgelopen jaar gaf iets meer dan de helft van de scholen (53%) aan, financiële reserves in te zetten om de verhoging van de onderwijstijd te kunnen betalen.

Daarnaast worden door 70% van de scholen activiteiten geschrapt die niet meegerekend kunnen worden als onderwijstijd. Te denken valt dan aan het afschaffen of beperken van proefwerkweken en het schrappen of inkorten van excursies. Maar ook activiteiten die niet voor alle leerlingen verplicht zijn worden geschrapt, bijvoorbeeld bepaalde keuzelessen, de toneelavond of projecten. In scholen die veel tijd stoppen in individuele leerlingbegeleiding komen dit soort wel wezenlijke, maar niet als onderwijstijd geldende activiteiten onder druk te staan. Huisbezoeken door de mentoren van nieuwe vmbo-leerlingen om ook ouders meteen bij de school te betrekken, worden geschrapt om hen meer lessen te kunnen laten geven. Ook keuzevakken die niet voor alle leerlingen verplicht zijn, als filosofie, een cursus informatica of Spaans, worden opnieuw tegen het licht gehouden in het kader van de inzet van docenten en de betaalbaarheid. Verschillende scholen krijgen nu al te maken met ouders die klagen dat de vormende activiteiten (o.a. cultuur, sport) minder worden aangeboden.

Andere activiteiten die vaak ingezet worden om meer onderwijstijd te kunnen realiseren zijn organisatorische aanpassingen, zoals minder of anders georganiseerde vergaderingen en minder of anders georganiseerde scholing voor docenten, schrappen of inkorten van proefwerkweken, het verplicht maken van uren als keuzewerktijd, mentoruren en begeleidingsuren, leerlingen verplicht een opdracht of huiswerk laten maken in de mediatheek onder toezicht/ begeleiding van een docent, en het anders inzetten van stages. Door de organisatie van verschillende taken en activiteiten opnieuw kritisch te bekijken is in veel gevallen winst behaald door een efficiëntere werkwijze. Scholen erkennen dat daar enige ruimte zat, maar deze winst is over het algemeen niet voldoende om de nieuwe normen te kunnen realiseren.

Het effect van het geheel van de genomen maatregelen om de onderwijstijd te verhogen wordt zelden benoemd als verhogend voor de onderwijskwaliteit. Wel constateren scholen dat verschillende maatregelen de werkdruk van zowel docenten als leerlingen verhogen. De werkdruk voor leerlingen wordt met name verhoogd door de vaak langere lesdagen. Vooral

scholen met een streekfunctie maken zich zorgen over de lange dagen die leerlingen nu vaak maken. Een negende lesuur is inmiddels geen uitzondering meer. Voor een leerling met twee keer een uur reistijd betekent dat: 's morgens om kwart over 7 de deur uit en 's middags tegen 5 uur weer thuis. Daarna volgt nog huiswerk. De tijd voor sport, muziek of (vrijwilligers)werk wordt daarmee zeer beperkt. Voor docenten zit de verhoogde werkdruk in een aantal structurele maatregelen.

Minder lesdagen die worden ingezet voor de start van het schooljaar noemt 67% (n=240) als werkdrukverhogend voor docenten, de kortere periode van afronding aan het einde van het schooljaar noemt zelfs 83% van de scholen als verhogend voor de werkdruk. Ook het schrappen in tijd voor scholing en ontwikkeling/afstemming wordt door 65% genoemd als werkdrukverhogend, evenals het beperken van de tussentijdse vergaderingen, waaronder leerlingbesprekingen (64%).

Ook de incidentele, tussentijdse uitval wordt beperkt. 95% Van de scholen (n=236) heeft daar maatregelen voor genomen. De meeste uitval wordt opgevangen door docenten vaker te laten invallen voor een zieke of afwezige collega (82%). Ook dit wordt ervaren als een taakverzwaring en met name in de bovenbouw van havo en vwo wordt ernstig getwijfeld aan het nut van dergelijke 'opvang' van leerlingen bij plotselinge afwezigheid van een docent. Ook het beperken van de incidentele uitval wordt voor het grootste deel betaald door docenten meer lestaken en invaluren te geven ten koste van andere taken.

Behalve naar de geplande tijd, is ook gevraagd naar de gerealiseerde tijd. De gerealiseerde tijd kan alleen maar bekeken worden voor de jaren 2005-2006 en 2006-2007. Ook daar is over de hele linie te zien dat in 2006-2007 meer uren gerealiseerd zijn dan in het jaar daarvoor. Hieronder staan de gemiddeld gerealiseerde uren, uitgesplitst naar onderbouw, bovenbouw en examenjaar:

<u>Onderbouw (1040 uur)</u>	<u>gerealiseerde uren</u>
Vmbo 2005-2006	962
Vmbo 2006-2007	983
Havo/vwo 2005-2006	961
Havo/vwo 2006-2007	986
<u>Bovenbouw (1000 uur)</u>	
Vmbo 2005-2006	956
Vmbo 2006-2007	969
Havo/vwo 2005-2006	927
Havo/vwo 2006-2007	949
<u>Examenjaar (700 uur)</u>	
Vmbo 2005-2006	733
Vmbo 2006-2007	748
Havo/vwo 2005-2006	744
Havo/vwo 2006-2007	706

De scholen die in 2006-2007 al aan de wettelijke norm konden voldoen zijn in de minderheid. Hieronder volgt een overzicht van het percentage scholen dat aangeeft aan de huidige normen te voldoen per schooltype. Om te kunnen zien of sprake is van een toename is ook gevraagd naar de gerealiseerde onderwijstijd in 2005-2006.

<u>Onderbouw (1040 uur of meer)</u>	<u>procent</u>
Vmbo 2005-2006 (n=173)	10,6%
Vmbo 2006-2007 (n=250)	15,3%
Havo/vwo 2005-2006 (n=140)	10,6%
Havo/vwo 2006-2007 (n=195)	13,1%
<u>Bovenbouw (1000 uur of meer)</u>	
Vmbo 2005-2006 (n=158)	30%
Vmbo 2006-2007 (n=223)	39%
Havo/vwo 2005-2006 (n=91)	18,3%
Havo/vwo 2006-2007 (n=169)	21%
<u>Examenjaar (700 uur of meer)</u>	
Vmbo 2005-2006 (n=154)	73,4%
Vmbo 2006-2007 (n=217)	82,2%
Havo/vwo 2005-2006 (n=112)	48,6%
Havo/vwo 2006-2007 (n=162)	55,4%

Uit de cijfers blijkt inderdaad een toename. In de groep scholen die op of boven de norm komt, zitten in elk geval de scholen die hun onderwijs op een niet-traditionele manier hebben ingericht. Scholen waar gewerkt wordt met lespleinen, leertuinen of kernteams en leerlingen die zelfstandig aan grotere opdrachten of weektaken werken, is geen sprake van tussentijdse uitval. Ook zonder docent weten de leerlingen wat ze moeten doen en bij meerdere docenten op een grotere groep leerlingen kan ziekte of scholing zonder veel extra inspanning door collega's worden opgevangen. Daarnaast is er een groep scholen die van oudsher meer lessen gaf dan andere scholen. In een enkel geval speelt daarbij mee dat een school een relatief goedkoop, want jong team heeft. Toch melden ook scholen die wel aan de norm lijken te voldoen dat voor enkele klassen of clusters niet of moeizaam aan de wettelijke eisen kan worden voldaan.

Oorzaken bij niet voldoen aan de wettelijke norm

Als de gemiddeld geplande uren naast de gemiddeld gerealiseerde uren worden gelegd, zit daar een verschil tussen. In de vragenlijst is een open vraag opgenomen naar de oorzaak van een eventueel grote afwijking tussen geplande en gerealiseerde tijd.

Deze vraag is door 150 scholen ingevuld. De gegeven antwoorden zijn achteraf gecategoriseerd. De volgende oorzaken worden het meest genoemd:

- Ziekte/vacatures/bijzonder verlof (46%). Met name vacatures in de loop van het schooljaar zijn vaak nauwelijks op korte termijn in te vullen en ook bij ziekte is vaak niet meteen een geschikte vervanger te vinden;
- Oorzaken die op organisatorisch niveau grotendeels kunnen worden opgelost (excursies, toetsweken, (rapport)vergaderingen, projecten) (19%);
- Scholing/ontwikkeltijd voor docenten (17%);
- De beperkte voorbereidingstijd van de nieuwe wetgeving (denk aan roosters, aanpassingen in taakbeleid van docenten, aanpassingen in pta's (programma's van toetsing en afsluiting voor de examenstof). Pta's hebben namelijk betrekking op leerstof van alle jaren van de bovenbouw) (12%).

Ook de geplande onderwijstijd voor 2007-2008 voldoet vaak nog niet aan de wettelijke eis. In een andere open vraag konden scholen aangeven wat daarvan de oorzaak of motivering is. Deze vraag is door 162 scholen beantwoord.

- Meest genoemde oorzaak is het aantal lesweken (24%). Door de vakantiespreiding en de spreiding van de feestdagen, hebben scholen in het noorden in 2007-2008 maximaal 37 weken en 2 dagen in te vullen. Voor leerlingen in die regio betekent dat een weekrooster van 33,4 lessen per week. Bij dat getal zijn we uitgegaan van een redelijk traditioneel ingerichte school met een lesrooster van 50 minuten (de grootste groep scholen). Verder veronderstellen we dan 100% doorgang van alle lessen op alle beschikbare dagen, ook de laatste dagen voor de kerst- en de zomervakantie zijn geheel met lessen gevuld, er valt geen uur uit door ziekte, rapportvergaderingen, proefwerkweken, enz. Niet een heel realistisch scenario. Scholen in het zuiden, hebben in 2007-2008 het langste schooljaar met 39 lesweken en 2 dagen. Voor deze leerlingen voldoet dit jaar een lesrooster van 31,7 lesuren (onder dezelfde condities). Als we het scenario iets realistischer maken gaan we uit van 1 startdag zonder lessen en 5 dagen voor de afronding en twee dagdelen waarop bijvoorbeeld plenaire scholing voor het docententeam gepland staat, dan komen we op de minimale uitval van 7 lesdagen. Leerlingen in het noorden van het land hebben dan een lesweek van 35 lessen, waarbij nog steeds de veronderstelling is dat er tussentijds geen enkel lesuur uitvalt. In het laatste scenario volstaat in het zuiden een lesweek van 33 lessen.
- Vervangingsproblemen bij ziekte en vacatures worden als oorzaak genoemd door 17% van de scholen;
- 17% Van de scholen geeft aan dat de planning wel aan de wettelijke eisen voldoet (waarbij ze vaak ook al aangeven dat dat niet betekent dat ze de planning ook 100% kunnen realiseren);
- Budgettaire beperkingen of formatieruimte wordt door 12% van de scholen genoemd;
- Oorzaken die op organisatorisch niveau grotendeels kunnen worden opgelost als excursies, toetsweken, werkweken, (rapport)vergaderingen, maar ook bepaalde vakkencombinaties in profielen in de bovenbouw noemt 10%;
- Een aantal scholen (11) noemt hier ook de beperkte voorbereidingstijd voor de nieuwe wetgeving (o.a. geen tijd voor aanpassing van het taakbeleid en/of overwogen onderwijskundige keuzes en onduidelijkheid van de nieuwe definitie van onderwijstijd).

Conclusie

De radicale koerswijziging ten opzichte van het handhaven van onderwijstijd die ontstond met de invoering met de nieuwe onderbouwwetgeving, heeft als gevolg gehad dat er een fixatie op kwantiteit is ontstaan. Geen enkele leerling is daar bij gebaat. Het gevolg is dat de overheid het vooral belangrijk lijkt te vinden dat leerlingen aanwezig zijn, of ze iets leren speelt in deze discussie geen rol. Leerlingen speken in dit verband al van een ophokplicht bij tussentijdse lesuitval. Door de dreiging met financiële sancties, voelen veel scholen zich gedwongen om de maximale normen toch zo dicht mogelijk te benaderen. Een deel van de verhoging van de onderwijstijd wordt bereikt op een manier die kwalitatief goed onderwijs mogelijk maakt. Boven een bepaalde grens kan de norm alleen nog bereikt worden met maatregelen waar eigenlijk niemand het nut van inziet en die soms zelfs tegen de onderwijskundige of pedagogische keuzes in gaan. We hebben het dan bijvoorbeeld over verplichte opvang van leerlingen in de bovenbouw van havo en vwo, het verplicht maken van keuzewerktijd, het schrappen van vormende activiteiten of individuele begeleiding.

Dat scholen de nieuwe koers rond de onderwijstijd wel serieus hebben opgepakt, blijkt wel uit deze peiling naar de stand van zaken. Scholen hebben duidelijk hun verantwoordelijkheid genomen met betrekking tot de, vaak terechte, klachten van ouders over het gebrek aan leerlingactiviteiten bij de start en afronding van het schooljaar en de ergernis van ouders over tussentijdse lesuitval in de onderbouw. Door de hoogte van de norm, in met name de onderbouw, is het aanpakken van die klachten echter beslist niet voldoende. Uit de cijfers blijkt dat zowel de geplande als de gerealiseerde onderwijstijd zijn toegenomen. Toch is het overgrote deel van de scholen niet in staat op dit moment aan de wettelijke norm te voldoen. Waar scholen wel aan de wet kunnen voldoen, heeft dit soms te maken met een onderwijskundige keuze die een flexibeler organisatie met zich meebrengt en waar leerlingen

voor een groot deel onafhankelijk van hun docent kunnen werken. Meer traditioneel ingerichte scholen die wel aan de norm kunnen voldoen, geven daarbij vaak aan dat met name de norm van 1040 uur in de onderbouw wel een echt maximaal haalbare norm is. Ook het beschikbare aantal lesweken als gevolg van de vakantiespreiding speelt een rol bij het meer of minder makkelijk aan de eisen voldoen.

Het feit dat er geen ruimte meer is voor tussentijdse uitval – al dan niet gepland – wordt door scholen als zeer belastend ervaren. Het blijkt vaak niet haalbaar om bij ziekte of tussentijdse vacatures meteen een geschikte vervanger te vinden. Ook is 100% vervanging niet betaalbaar. Bij een gemiddeld verzuim van 5%, krijgen scholen een vervangingsopslag van slechts 2,07%. Mogelijk verklaart dit voor een deel waarom meer dan de helft van de scholen (53%) aangeeft de verhoging van de onderwijstijd te betalen uit reserves. Dit laatste wordt ook verklaard doordat verhoging van de onderwijstijd onder andere gerealiseerd wordt door meer lessen in te roosteren voor leerlingen (69%) en meer lessen kosten meer geld.

Kennelijk verwachten scholen op iets langere termijn andere oplossingen te kunnen vinden, die periode lijkt te worden overbrugd door het inzetten van reserves.

De langere lesdagen voor leerlingen worden door scholen vaak met zorg bekeken. Er zijn grote groepen leerlingen die behoorlijk wat reistijd hebben tussen hun huis en school. De lange dagen zijn voor deze (vaak ook nog jonge) leerlingen een belasting.

Ook het feit dat om meer onderwijstijd te kunnen realiseren het taakbeleid voor docenten wordt aangepast, is op langere termijn een zorgelijke ontwikkeling. Vaak komen die aanpassingen er op neer dat er meer lesgevende taken komen en dat geschrapt wordt in de overige taken. Afgezien van het feit dat dit als een verzwaring voor docenten wordt beschouwd, is dit ook een zorgelijke ontwikkeling voor de kwaliteit van het onderwijs als geheel. De taken die geschrapt worden zijn vaak ontwikkeltaken, begeleidingstaken op individueel leerlingniveau en scholing. Een sector die constant in ontwikkeling is, kan zich niet permitteren deze zaken niet langdurig te verwaarlozen.

De VO-raad is niet tegen een norm voor de onderwijstijd, maar is van mening dat de huidige normen te hoog zijn. Een goede norm is een voor alle leerlingen verplichte, haalbare minimumnorm, waarboven de scholen – in overleg met ouders, leerlingen en personeel – gedifferentieerde programma's kunnen aanbieden, die aansluiten bij de behoeften en capaciteiten van de leerlingen. Over die norm en de wijze waarop ze die realiseren, leggen scholen vervolgens verantwoording af aan personeel, ouders, leerlingen en de inspectie.

Welke **structurele maatregelen** nemen scholen **om de onderwijstijd te verhogen?**
(n=249)

	<u>JA</u>	<u>NEE</u>
Minder dagen voor start schooljaar	78%	22%
Minder dagen voor afronding schooljaar	84	16
Minder vergaderingen onder schooltijd	80	20
Minder scholing/ontwikkeltijd	66	34
Langere lesuren	16	84
Meer lesuren voor leerlingen	69	31
Invoeren andere activiteiten	66	34
Schrappen van bepaalde activiteiten	70	30

Als scholen met gelijk budget meer uren kunnen programmeren en realiseren, **waarvan wordt dit dan bekostigd?** (n= 236)

	<u>JA</u>	<u>NEE</u>
Grotere klassen	38%	62%
Meer lesuren en minder andere taken docenten	73	27
Uit reserves	53	47
Reguliere bekostiging	69	31

Gebeurt er iets om de **incidentele uitval te beperken?** (n= 236)

	<u>JA</u>	<u>NEE</u>
Er zijn maatregelen genomen	95%	5%
Docenten vervangen vaker collega's	82	18
OOP'ers vervangen vaker docenten	59	41
Anders	59	41

Hoe wordt **beperken incidentele uitval bekostigd?** (n= 233)

	<u>JA</u>	<u>NEE</u>
Grotere klassen	30%	70%
Meer lesuren en minder andere taken docenten	67	33
Uit reserves	48	52
Reguliere bekostiging	67	33